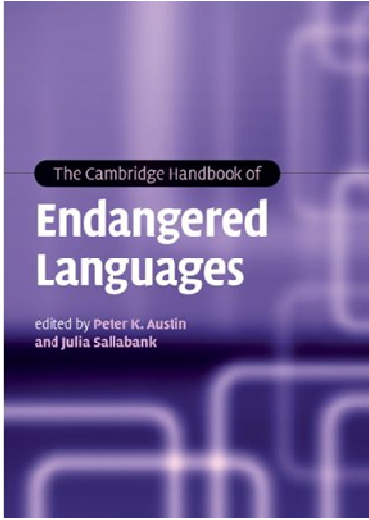

THE CAMBRIDGE HANDBOOK OF ENDANGERED LANGUAGES

K. Austin, Peter ve Sallabank, Julia (ed.) 2011. *The Cambridge Handbook of Endangered Languages*. Cambridge: Cambridge University Press, xii + 567 s.

Yeryüzündeki dillerin araştırılması ve belgelenmesi amacıyla kurulan *Summer Institute of Linguistics (SIL) International* topluluğunun yaptığı araştırmalar, günümüzde konuşulmakta olan yaklaşık 7.000 dilin varlığına işaret etmektedir. Bu dillerin bir kısmı yazı dili olarak varlığını sürdürürken, büyük çoğunluğu sadece konuşma dili olarak kullanılmakta, dolayısıyla kayıt altına alınamamaktadır. Kayıt altına alınamayan bu dillerin hemen hepsi ise görece daha baskın dillerin etkisinde, yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Öngörüler, içerisinde bulunduğumuz yüzyılın sonrasında, bu dillerin en azından yarısının konuşurunun kalmayacağı ve dolayısıyla yok olacağı yönündedir. Özellikle son elli yıl içerisinde, bu riski taşıyan "tehlikedeki diller"i ortaya çıkarma, kayıt altına alma ve hatta kurtarma çalışmaları ivme

kazanmış, UNESCO başta olmak üzere, çeşitli kurum ve kuruluşlarca hazırlanan ya da desteklenen pek çok proje ve çalışma ortaya konmuştur. Bu bağlamda, Peter K. Austin ile Julia Sallabank'ın editörlüğünde hazırlanan ve Cambridge Üniversitesi tarafından yayımlanan *Handbook of Endangered Languages* adlı eser, tehlikedeki diller olgusu üzerine çeşitli konular kapsamında hazırlanmış pek çok yazıyı bir araya getirmektedir.

Risk altındaki Türk dilleri üzerine yaptığı çalışmalarla da bilinen David Nathan başta olmak üzere, yirmi yedi araştırmacının yazılarından oluşan eser, dört ana bölümden ve bu bölümler bünyesindeki ilgili yazılardan meydana gelmektedir. Bunlardan ilki, dil ekolojisi, dil temasları, dil ve kültür, dil ve toplum gibi konuları ele alan *Endangered languages* bölümüdür. Dillerin kayıt altına alınmasıyla ilgili teorik ve pratik yöntemlerin değerlendirildiği ikinci bölüm *Language documentation* başlığını taşımaktadır. Bu bölümün sonrasında *Responses* başlığıyla üçüncü bölüm yer almakta ve tehlikedeki dillerle ilgili dil politikaları, bu dillerin yeniden canlandırılması, diller için yazı sistemlerinin geliştirilmesi ve bilgi teknolojilerinin bu husustaki önemi gibi konular irdelenmektedir. *Challenges* başlıklı son bölümde ise tehlikedeki dillere biçilen roller, dil dokümantasyonu projesinin planlanması, konuyla ilgili araştırmacı yetiştirilmesi gibi pratikte yarar sağlayacak noktalar üzerine hazırlanan yazılar bulunmaktadır.

Eserin giriş kısmında, dünya genelinde konuşulan yaklaşık 7.000 dilin en az yarısının, çocuklara ilk dil olarak öğretilmediği takdirde, birkaç nesil sonra yok olabileceği belirtilmekte ve böylesi dillerin "tehlikedeki diller" olarak adlandırıldığı vurgulanmaktadır. Burada ayrıca, dil ve nüfus dağılımının son derece dengesiz olduğunun da altı çizilmektedir. Öyle ki; Çince, İngilizce, İspanyolca gibi oldukça fazla sayıda konuşura sahip az sayıda dil (diğer bir ifadeyle, 'en iyi' yirmi dil) dünya nüfusunun yaklaşık yüzde ellisi tarafından kullanılmakta, geriye kalan 6 binden fazla dilin büyük çoğunluğunun konuşur sayısı ise yüzlerle, ya da en iyi ihtimalle, binlerle ifade edilmektedir.

Özellikle İkinci Dünya Savaşının sonrasında, küreselleşmeyle beraber, "otokton" (yerli) dilleri konuşanların sayısı hızla azalmış, yaşlı nüfusun kısmen bu dilleri konuşmasına rağmen, genç nesil ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan 'güçlü' addedilen ülkelerin milli, bölgesel ya da evrensel dillerini kullanmaya başlamıştır. Bunun sonucunda ise iki dillilik ya da çok dillilik ortaya çıkmış, baskın diller sıklıkla kullanılırken, yerli diller sadece ev ya da akraba ortamında konuşulur hale gelmiştir. Bundan birkaç nesil sonrasında ise, büyük bir olasılıkla, belirtilen ortamlarda da sadece baskın diller konuşulur hale gelecek ve yerli diller tamamen unutulmuş olacaktır.

Şüphesiz, dillerin tehlike altına girmelerine ya da yok olmalarına yol açan etkenler sadece bunlardan ibaret değildir. Eserin giriş kısmının *Causes of language endangerment* alt başlığında, bu etkenler ve en bilinen örnekleri şöyle sıralanmaktadır:

- Doğal afetler, kıtlık, salgın: Andaman Adalarının dili (tsunami), Papua Yeni Gine'nin yerli dili (deprem) vs.
- Savaş ve soykırım: Tazmanya dili (sömürgeciler tarafından yapılan soykırım), El Salvador'daki yerli diller (iç savaş) vs.
- Açık baskı, genellikle 'milli birlik' ya da asimilasyon politikaları: Galce, yerli Amerikan dilleri vs.
- Kültürel/politik/ekonomik baskınlık: Sorb dili, Aynu dili vs.

Çoğu kez bu etkenlerden birkaçının aynı anda ortaya çıktığı ve hangi etkenin ya da etkenlerin, dillerin tehlike altına girmesinde ya da yok olmasında daha güçlü bir etkiye sahip olduğunun bilinmediği de burada vurgulanan hususlardandır. Örneğin, Amerika ve Avustralya'daki yerli diller, salgın hastalıklar ve sömürgeleştirme sonrasında ortaya çıkan yerli kültürleri sindirme politikaları sebebiyle tehlike altına girmiş ya da unutulmuştur. Eserin ana bölümleri altındaki yazılarda bu ve benzeri nedenlere çok daha detaylı olarak değinilmekte ve dünyanın pek çok bölgesinden örnekler verilmektedir.

Teknoloji ve bilgi sistemleri, dillerin kayıt altına alınmasında ve bu kayıtların saklanmasında büyük öneme sahiptir. Günümüz teknolojisi, tehlikedeki dillerin ses kayıtlarının, bu kayıtların yazılı biçimlerinin ve ilgili dilleri konuşanlara ait görsel materyallerin dijital ortamda muhafaza edilebilmesinde ve sonraki nesillere aktarılmasında oldukça kullanışlıdır. David Nathan, *Digital archiving* başlıklı yazısında, teknolojinin sunduğu bu olanakları, dillerin arşivlenmesi açısından değerlendirmektedir. Anthony C. Woodbury'nin *Language documentation* başlığını taşıyan yazısında ise, tehlikedeki dillerin nasıl kayıt altına alınmaları gerektiğiyle ilgili bilgiler yer almaktadır.

Dillerin birbirleriyle olan ilişkileri ve etkileşimleri de bu konudaki önemli hususlar arasındadır. İki ya da daha fazla dilin birbirleriyle karşılaşması sonucunda, başta söz varlığı olmak üzere ses bilgisi,

biçim bilgisi ve hatta söz dizimi gibi dilbilgisel alanlarda çeşitli etkilenmeler ve kopyalamalar ortaya çıkar. Carmel O'Shannessy tarafından temas dilbilim bağlamında kaleme alınan *Language contact and change in endangered languages* başlıklı yazıda, bu durum ve sonuçları ayrıntılarıyla ele alınmaktadır.

Eserin editörlerinden Julia Sallabank, üçüncü bölümdeki yazısında, tehlikedeki dillerle ilgili dil politikalarının nasıl olması gerektiğini irdelemektedir. Ona göre, tehlikedeki bir dilin yeniden canlandırılmasında iki ana dayanak vardır. Birincisi, ilgili dilin okullarda okutulması, ikincisi ise bu dilin kullanımının teşvik edilmesidir. Ayrıca yazar, dilbilimcilere de büyük bir görev düştüğünü, onların bu konuda sosyal sorumluluk taşımaları gerektiğini belirtmektedir.

Karayca, Yakutça, Tuvaca gibi tehlikedeki Türk dilleriyle ilgili kısa bilgileri eserde bulabilmek mümkündür. Gary Holton, *The role of information technology* başlıklı yazısında, Eva Csato ve David Nathan tarafından hazırlanan *Spoken Karaim* CD'sinden bahsetmekte ve bu CD sayesinde, konuşur sayısı oldukça azalan Karaycanın, çeşitli yönleriyle kayıt altına alınmış olduğuna değinmektedir.

Eserde genel bir dizin ve bunun yanı sıra dil adları dizini yer almaktadır. Ayrıca yazılarda faydalanılan kaynaklar ilgili yazıların sonuna ayrı ayrı eklenmemiş, tek bir kaynakça bölümünde birleştirilmiştir. Bu sayede de, tehlikedeki diller olgusu üzerine hazırlanan kapsamlı bir başvuru kaynakçası meydana getirilmiştir.

Eser, sadece tehlikedeki diller üzerine çalışan araştırmacılara değil; dil değiştirmesi, dil yitimi, dünya dilleri, dil kültürü gibi konularla ilgili uzman ya da uzman olmayan kişilere de hitap etmektedir. Bu yapısıyla, birden fazla odak noktası barındıran çok yönlü bir çalışma olarak değerlendirilmeli ve dillerin belgelenmesi, sözlüklerinin hazırlanması, dil politikalarının belirlenmesi, dil-toplum ilişkilerinin ortaya konulması gibi birbirinden farklı pek çok konuda bütün dilleri ilgilendiren bir kaynak eser olarak düşünülmelidir. Eserin uygulamada yarar sağlayacak en önemli özelliklerinden biri de, sadece konuşma dili olarak kullanılan ve haliyle yazısı bulunmayan diller için birer yazı sistemi geliştirilmesiyle ilgili öneriler barındırmasıdır. Bunun yanı sıra, dillerin gelecek nesillere aktarılmasının kuramsal zeminini oluşturan yazıları da eserde bulabilmek mümkündür.